

Дубов Дмитро Володимирович,
Національний інститут проблем міжнародної
безпеки РНБОУ,
головний консультант відділу інформаційної
безпеки та міжнародних інформаційних
відносин,
адреса (домашня) – вул. Глушкова 17, кв. 8
тел. (дом.) 526-07-17
тел. (роб.) 285-30-54

БЕЗПЕКА ПОЛІТИЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ: СУТНІСТЬ І ЗВ'ЯЗОК ІЗ ЗАГАЛЬНОЮ СИСТЕМОЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Сучасний стан дослідження проблеми розвитку політичних комунікацій нашою наукою не визначається не невизначеність їх безпекового аспекту. Незважаючи на чисельну кількість досліджень з проблеми політичних комунікацій (визначення поняття, основних форм та особливостей функціонування в суспільстві) відчувається нестача досліджень в сфері, що пов'язує політичні комунікації з проблемами безпеки (як державної, так і власне комунікативної).

Проблеми політичних комунікацій розглядалися у роботах як вітчизняних (Р.А. Сирінський [15], М.Р. Потураєв [16], О.А. Третяк [17]), так і зарубіжних авторів (Шварценберг Р.-Ж. [1], Соловйов О.І. [8], Грачов М.Н. [18], Латинов В.В [5]). Однак, одному з найважливіших механізмів ефективної реалізації політичних комунікацій – їх безпеці – у роботах науковців фактично не приділено належної уваги, відтак, у політичній науці відсутнє обґрунтоване визначення поняття «політико-комунікативна безпека» або «безпека політичних комунікацій».

Метою статті є визначення поняття «безпека політичних комунікацій», його зв'язок та місце в системі національної безпеки України

Термі «політичні комунікації», незважаючи на велику кількість досліджень в даній сфері, не має чіткого визначення. Більшість з визначень підкреслюють ту чи іншу особливість політичного комунікативного процесу.

За концепцією Н. Вінера, політична комунікація - це створення, відправлення, одержання й обробка повідомлень, що істотно впливають на

політику. Творцями й відправниками повідомлень можуть бути політики, журналісти, представники груп інтересів або окремих індивідів, приналежність яких до конкретної соціальної спільноти або інституту не має вирішального значення. Те ж саме стосується й одержувачів повідомлень. Принципово важливим моментом є те, що *повідомлення створює суттєвий політичний ефект*, впливаючи на свідомість, переконання й поведінку індивідів, спільнот, інститутів, а також на середовище, у якому вони існують.

Досить повне тлумачення політичної комунікації було запропоновано Р.-Ж.Шварценбергом. Він визначив це поняття як «процес передачі політичної інформації, завдяки якому вона циркулює від однієї частини політичної системи до іншої і між політичною системою й соціальною системою. Йде безперервний процес обміну інформацією між індивідами й групами на всіх рівнях» [1, с. 174].

Професор Масачусетського технологічного інституту Л.Пай підкреслював, що політична комунікація має на увазі не однобічну спрямованість сигналів від еліт до маси, а весь діапазон неформальних комунікаційних процесів у суспільстві, які здійснюють найрізноманітніший вплив на політику. Політичне життя в будь-якому суспільстві неможливе без усталених методів політичної комунікації [2].

Досить плідно проблемами політичних комунікацій займалися російські дослідники. Одне з перших визначень політичної комунікації належить М. Гончарову. Відповідно до цього визначення, «...термін “політична комунікація” повинен описувати циркуляцію інформації в сфері політичної діяльності, тобто будь-які повідомлення, тексти, що здійснюють вплив на відносини між класами, націями й державами» [3, с. 55]. Подібного роду інформація може бути надзвичайно різноманітна за жанрами і розрахована на різні аудиторії: від дипломатичних переговорів до повідомлень, переданих каналами масової комунікації. При цьому, на думку дослідника, ні спосіб поширення політичної інформації, ні її адресат не мають визначального значення: набагато важливіше встановити, що

комунікатором у цьому випадку є політичні інститути або діючі в їхньому складі й від їхнього імені особи [3, с. 55-56].

Тим часом у короткому словнику «Основи політології» за редакцією Г.. Белова й В. Пугачова, що вийшов того ж року, дається ємне та лаконічне визначення політичної комунікації, що переборює вузький-інституціональний погляд на це явище, причому сам термін наводиться в множині: «Комунікації політичні – поняття, що відображає процес взаємодії політичних суб'єктів на основі обміну інформацією й безпосереднім спілкуванням, а також засоби й способи цієї духовної взаємодії»[6, с. 54].

У словнику-довіднику «Закордонна політологія» за редакцією А. Миронова й П. Циганкова, виданому в 1998 р. [4, с. 197] дається таке трактування терміну «Політична комунікація (від лат. *kommunicatio*) – процес передачі політичної інформації, що структурує політичну діяльність і надає їй нового значення, формує суспільну думку й політичну соціалізацію громадян з урахуванням їх потреб й інтересів».

Близьке, але більше розгорнуте визначення, дане В. Латиновим, представлено у двотомній «Політичній енциклопедії» (1999), де під політичною комунікацією розуміється **«обмін інформацією між суб'єктами політичного життя, а також між державою й громадянами», що «може протікати на формальному (наприклад, у засобах масової інформації) і неформальному («закулісні» переговори) рівнях»**. Значну увагу автор В. Латинов приділяє масовій політичній комунікації, що у сучасному світі «все більше перетворюється з підпорядкованого елемента політики в її творця» й, «будучи важливим джерелом політичної соціалізації, ...сприяє оволодінню політичними знаннями, установками, цінностями й формами політичної участі» [5, с. 172–173].

Інший підхід до визначення політичної комунікації пропонує О. Соловйов, наголошуючи на її соціальності, критерієм якої «...виступає “відповідь” реципієнта, тобто поява “вторинної інформації”, викликаної до життя посланням комунікатора й що встановлює осмислений контакт між

ним і реципієнтом» [8]. У зв'язку з цим **політична комунікація розуміється як «окремий випадок успішної реалізації інформаційних обмінів, спроб комунікатора (наприклад, владних структур) вступити в контакт зі своїм контрагентом.** Таким чином, її можна ідентифікувати як форму спілкування, встановлену на основі спрямованої передачі інформації, що утворила осмислену відповідь реципієнта на виклик комунікатора» [8].

Вітчизняна політична наука пропонує такі підходи до визначення політичної комунікації. Так у „Політологічному енциклопедичному словнику”, **комунікація політична визначена, як „процес передачі, обміну політичною інформацією, який структурує політичну діяльність і надає їй нового значення, формує громадську думку і політичну соціалізацію громадян з урахуванням їх потреб та інтересів”.** [7, с. 269]

Якщо узагальнити наведені вище визначення, то під **політичною комунікацією** розуміється процес передачі політичної інформації (не лише через формальні комунікації, але й через весь діапазон неформальних комунікаційних процесів), завдяки якому вона циркулює від однієї частини політичної системи до іншої, та між політичною системою та соціальною (формує суспільну думку та здійснює політичну соціалізацію громадян з урахуванням їх потреб та інтересів).

Відповідно під **кризою політичних комунікацій** можна розуміти порушення сталості цього процесу, істотне його спотворення, що призводить до напруги між частинами політичної системи та його основними політичними акторами. Наслідками такої кризи можуть бути зміни керівництва держави, зростання протестного електорату, послаблення позицій держави на міжнародній арені, посилення сепаратистських рухів в середині держави, економічні кризи тощо.

З огляду на поняття «криза політичних комунікацій» можна визначити основні напрями забезпечення **безпеки політичної комунікації:**

1. Забезпечення безпечного (захищеного від зовнішніх та внутрішніх втручань) **процесу** передачі політичної інформації від

однієї частини політичної системи до іншої, та між політичною системою та соціальною системою;

2. Зменшення **впливу комунікативних шумів** на політичну комунікацію, що призводять до спотворення інформаційних повідомлень, що передаються каналами політичної комунікації;
3. Забезпечення безпечності та сталості соціально-політичної системи в цілому, внаслідок функціонування політичної комунікації у всіх її проявах.

На загальнодержавному рівні забезпечення безпеки політичних комунікацій відбувається в межах загальної системи національної безпеки держави.

Закон України «Про основи національної безпеки» визначає національну безпеку як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам».[14].

Хилько О. [9] дає інше тлумачення цього поняття: „Національну безпеку можна визначити як конкретний ступінь захищеності важливих цінностей, інтересів, прав особи, соціальних груп, всього суспільства і держави, зокрема загальнонаціональних цінностей та самобутності, від широкого спектру зовнішніх і внутрішніх загроз політичного, економічного, військового, екологічного, технологічного, інформаційного, культурного та іншого характеру”.

В той же час С. Пирожков [10] зазначає, що сутністю національної безпеки України є свобода життєдіяльності і демократичного суспільного та державного саморозвитку народу України, а захист цієї свободи, її умов та чинників є сутністю діяльності щодо забезпечення національної безпеки України.

Поняття «національна безпека», незважаючи на досить ґрунтовні дослідження в даній галузі, має широкий спектр визначень. Так,

американські дослідники з Центру Маршала під національною безпекою пропонують розуміти „...поняття, що об’єднує в собі як національну оборону так і відношення з іноземними державами. Характеризується військовою та оборонною перевагою над будь-якою країною чи групою країн, чи сприятливою позицією в міжнародних відношеннях, чи рівнем боєздатності, що дає можливість успішно відбивати ворожі чи підіривні дії як всередині країни, так і ззовні, за допомогою нетаємних та таємних засобів ” [11].

Отже можна зробити висновок про більш загальний підхід вітчизняних дослідників до визначення національної безпеки (без жорсткої прив’язки до конкретних інструментів забезпечення) порівняно з американським підходом (з чітким виділенням характеристик безпеки).

Забезпечення національної безпеки держави покладено безпосередньо на практичні інструменти *системи національної безпеки*. Система національної безпеки від самого початку має формуватися не фрагментарно, поступово поповнюючись окремими елементами, а як комплексна цілісна багатоаспектна і багаторівнева, ієрархічна структура якої повинна охоплювати всю сукупність відносин і умов у політичній, державно-правовій, соціальній, економічній, технологічній, екологічній та духовній сферах сучасного суспільства. При цьому, відповідно до специфіки кожної із зазначених сфер, загальна мета має конкретизуватися і уточнюватися з огляду на необхідність подолання і усунення усталених стереотипів мислення. Останнє зумовлене широким колом нових реалій, зокрема, здобуттям Україною можливості самостійного державного існування, усвідомленням органічного зв’язку загальнолюдських та національних інтересів, цінностей та ідеалів, визнанням пріоритетності прав людини, усвідомленням причетності української нації до розвитку світової цивілізації, істотними змінами у геополітичній обстановці на території колишнього СРСР та загалом на Європейському континенті тощо. [10]

У Концепції національної безпеки України відсутнє поняття «система національної безпеки України», а натомість введено термін «система

забезпечення національної безпеки» (деякі дослідники вважають, що дане поняття потребує суттєвої доробки, як у власне словосполученні, так і у самому визначенні), однак на думку авторів дане поняття практично повною мірою співвідноситься з поняттям «система національної безпеки» та визначає головне – мету, яка стоїть перед системою національної безпеки. Отже, поняття «система забезпечення національної безпеки», що визначено відповідно йому, є таким: «це організована державою сукупність суб'єктів: державних органів, громадських організацій, посадових осіб та окремих громадян, об'єднаних цілями та завданнями щодо захисту національних інтересів, що здійснюють узгоджену діяльність у межах законодавства України». Отже, забезпечення національних інтересів України є основним завданням що стоїть перед всіма суб'єктами, що задіяні у забезпеченні національної безпеки. Серед пріоритетних національних інтересів, визначених тією ж Концепцією є:

- створення громадянського суспільства, підвищення ефективності органів державної влади та місцевого самоврядування, розвиток демократичних інститутів для забезпечення прав і свобод людини;
- досягнення національної злагоди, політичної і соціальної стабільності, гарантування прав української нації та національних меншин України;
- забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності кордонів;
- розвиток української нації, історичної свідомості та національної гідності українців; розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності громадян усіх національностей, що складають український народ;
- налагодження рівноправних та взаємовигідних відносин з усіма державами, інтегрування в європейську та світову спільноту.

Як вже зазначалось, одним з завдань системи забезпечення національної безпеки є забезпечення **державного суверенітету**. Однак, крім державного суверенітету (що виражається у забезпеченні верховенства

державної влади всередині країни, її самостійності та незалежності – саме таким є переважне розуміння державного суверенітету в Європейських країнах), не менш важливим (а можливо і основним) завданням, що стоїть перед системою національної безпеки є забезпечення **народного суверенітету**.

Народний суверенітет - незалежне від будь-яких сил, обставин та осіб верховенство влади, що засноване на визнанні всього повноправного населення тієї чи іншої країни джерелом політичної влади. Визнання народу в якості єдиного джерела влади в країні є загальноприйнятою нормою всіх демократичних країни. Це положення закріплено і в Конституції України у статті 5, в якій зазначено, що «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами» [12]. Саме забезпечення цього положення є, по суті, одним з головних завдань існування держави як такої. На сьогоднішній день не існує єдиного погляду на практичні форми реалізації народного суверенітету. На нашу думку варто виокремити чотири основні форми, через які реалізується народний суверенітет, тобто ті форми, за допомогою яких громадяни можуть здійснити своє право на владу:

1. Забезпечення єдиної політичної нації (проблеми ідентичності).
2. Функціонування інституту виборів до вищого органу держави.
3. Розвинута система політичних партій.
4. Розвинуті інститути громадянського суспільства.

Всі ці форми є і формами практичної реалізації процесу політичної комунікації, адже вони забезпечують сталу взаємодію між двома основними політичними акторами держави – громадяни та керівництво.

В той же час забезпечення безпеки політичних комунікацій є більш широким поняттям ніж забезпечення народного суверенітету, адже крім

народного суверенітету до сфери політичних комунікацій входить і інші сфери та форми взаємодії політичних акторів. Тобто можна говорити, що система забезпечення безпеки політичних комунікацій є не об'єктом захисту в межах системи національної безпеки держави, а швидше її структурним елементом.

Таким чином, під **безпекою політичних комунікацій** (політико-комунікативною безпекою) можна розуміти елемент системи національної безпеки держави, що запобігає появі криз політичних комунікацій, шляхом забезпечення захищеного від зовнішніх та внутрішніх втручань **процесу** передачі політичної інформації від однієї частини політичної системи до іншої, зменшення **впливу комунікативних шумів** на політичну комунікацію та забезпечує загальну сталість соціально-політичної системи в цілому, внаслідок функціонування політичної комунікації у всіх її проявах.

В контексті дослідження місця політико-комунікативної безпеки в системі національної безпеки України, проблемним є питання взаємозв'язку поняття «інформаційної безпеки» та «безпеки політичних комунікацій». На нашу думку, забезпечення інформаційної безпеки є *першочерговим* відносно безпеки політичних комунікацій. Такий висновок можна зробити, проаналізувавши як наявні визначення інформаційної безпеки, так і поле завдань, вирішення яких здійснюється в межах забезпечення інформаційної безпеки держави. Так, на засіданні круглого столу «Інформаційна безпека України: сутність та проблеми» [13] були дані такі визначення «інформаційної безпеки»: «Під інформаційною безпекою людини, суспільства, держави розуміється такий стан їхньої інформаційної озброєності (мається на увазі духовної, інтелектуальної, морально-етичної, політичної), за якого ніякі інформаційні впливи на них неспроможні викликати деструктивні думки і дії, що призводять до негативних відхилень на шляху стійкого прогресивного розвитку названих суб'єктів» (В.Рубан), «під інформаційною безпекою слід розуміти такий стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, при якому зводиться

до мінімуму завдання збитку через неповноту, невчасність і недостовірність інформації, негативний інформаційний вплив, негативні наслідки функціонування інформаційних технологій, а також через несанкціоноване поширення інформації» (О.Баранов).

Отже, інформаційна безпека, незважаючи на широке коло об'єктів захисту, в першу чергу спрямована на забезпечення безпеки інформації, як такої (незалежно від її особливостей – технічної, соціальної т.і). В той же час, політична комунікація, як і будь-яка інша комунікація, не може відбуватися за відсутності в цьому процесі спрямованої чи не спрямованої від одного актора до іншого (на певний об'єкт чи суб'єкт) інформації. В зв'язку з цим проявляється тісний взаємозв'язок цих двох сфер – без захисту інформації (в межах інформаційної безпеки) не можливе повноцінне здійснення політико-комунікативної безпеки, однак в той же час і інформаційна безпека не може бути в повній мірі забезпечена без ефективно-діючої системи політико-комунікативної безпеки держави. Оскільки інформація може не перебувати в стані спокою (не бути в кожний момент часу елементом комунікативного акту), однак захист її все одно може (і має) здійснюватись, а політична комунікація не може функціонувати без циркулювання в ній інформації, можна зробити висновок про те, що політична комунікація (а разом з тим і відповідно політико-комунікативна безпека) є елементом загальної системи інформаційної безпеки.

Висновок:

Безпека політичних комунікацій є складовим елементом єдиної системи забезпечення національної безпеки через зв'язок з проблемами забезпечення народного суверенітету народу, що здійснюється в межах загальної системи забезпечення безпеки держави. В той же час можна визначити зв'язок між безпекою політичних комунікацій та інформаційною безпекою, що виявляється у першочерговості необхідності забезпечення інформаційної безпеки.

Список використаної літератури:

1. Шварценберг Р.-Ж. Политическая социология: В 3 ч. – Ч. 1. – М.: [Российская академия управления], 1992. – 180 с.
2. Pye L. Political Communication // The Blackwell Encyclopaedia of Political Institutions. Oxford – New York, 1987. P. 442.
3. Гончаров М.Ю. Риторика политической коммуникации // Массовая коммуникация в современном мире: Сборник научных трудов / Под ред. д.ф.н., проф. Ю.П. Буданцева и др. – М.: МГИМО, 1991. С. 55–60.
4. Зарубежная политология: Словарь-справочник. / Под ред. А.В. Миронова, Г.А. Цыганкова. – М.: Социально-политический журнал, Независимый открытый университет, 1998. – 359 с.
5. Латынов В.В. Политическая коммуникация. // Политическая энциклопедия: В 2 т. / Национальный общественно-научный фонд; Рук. проекта Г.Ю. Семигин;
6. Основы политологии: Краткий словарь терминов и понятий. / Под ред. д.ф.н., проф. Белова Г.А. и д.ф.н., проф. Пугачева В.П. – М.: МГУ им. М. В. Ломоносова, О-во “Знание” России, 1993. – 168 с.
7. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемчушенка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка.- 2-і вид., доп. і перероб.- К.: Генеза, 2004.- 736 с.
8. Соловьев А.И. Политическая коммуникация: к проблеме теоретической идентификации // Полис.- 2002.- №3.- С. 4-15.
9. Хилько О. Л.. Теоретичні засади визначення загроз національній безпеці України та шляхи її забезпечення: Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2004. — 16 с.
10. Пирожков С.І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України // Стратегічна панорама.- 2003.- №1.- С. 95-103.
11. Глоссарий терминов.- Гармиш-Партенкирхен (Германия): Центр Маршала, 2006.- 30 с.

12. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.- К.: Преса України, 1997
13. Інформаційна безпека України: сутність та проблеми: матеріали круглого столу // Стратегічна панорама.- 1998.- №3-4.- С. ??-??
14. Закон України «Про основи національної безпеки» // Відомості Верховної Ради. — 2003. — № 39. — Ст. 351.
15. Сирінський Р.А. Комунікативна методологія як основа розробки неконфронтаційних моделей етнополітики: Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2002. — 17 с.
16. Потураєв М.Р. Консенсусний потенціал політичної комунікації в умовах ідеологічного плюралізму: Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Дніпропетр. нац. ун-т. — Д., 2005. — 18 с.
17. Третяк О.А. Політична аргументація як засіб раціоналізації політичної комунікації: Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.01 /; Дніпропетр. нац. ун-т. — Д., 2004. — 16 с.
18. Грачев М.Н. Политическая коммуникация: теоретические концепции, модели, векторы развития.- М.: Прометей, 2004. — 328 с.